نشریات کریمی

۸ نجی جزء

خیوه لیلر و بخارالیلر

روسچه دن ترجمه ایدلدی.

محرری
ف. ف. پوتسیقوویچ.

مترجمی
محمد فاتح الکریمی.

اورنبورغ
محمد فاتح بن غلمان کریموف مطبعه سی
۱۹۰۵

اعــلان

« مطبعهٔ کریمیه »

اورنبورغده محمد فاتح بن غلمان کریموف باصمه خانه سنده باصمق ایچون قبول ایدیله‌در: مسلمانچه، روسچه وباشقه تللرده هر تورلی کتابلر، رساله‌لر، کانتور کنکه‌لری، خط بلانقه‌لری کانویرت. آدرسلری، زیارت وتبریك ورقه‌لری، اشچوط، اعلان، اتیکیت، آفرین وتحسین ورقه‌لری، هر تورلی مکتب شهادتنامه‌لری، آند ویمین کاغدلری وصیت نامه ووکالتنامه‌لر وباشقه هر نوع اثرلر.

عربی، فارسی، روسی، ترکی وفرانسوی تللرنك برسندن ایکنجیسنه ترجمه ایدوب باصارغه هم قبول ایدیله‌در اثرلرنك نفیس، خطاسز وزاقازلرنی وقتنده اولکورتوب زاقازچقلرنك خوشنود اولمه‌لرینه ممکن مرتبه اجتهاد ایدیله‌در مجلد خانه سنده دخی هر تورلی کتابلر توبلنه‌در.

هرتورلی خصوصات ایچون توبانده‌گی آدریس ایله طبعه‌نك صاحبنه مراجعت بیوریله محض استفسار ایچون خط یازوبده جواب آلمق ایستیان ذاتلرك جواب ایچون مارقه‌کوندرمه‌لری رجا اولنه‌در

مسلمانجه روسجه یاخود فرانسزجه باصلمش ویزیت وتبریك کارتوچکه‌لرینك یوز دانه‌سی ۱ روبله ۵۰ کاپك مقابلنه نالوژنی پلاتیوژ اوله‌رق هرطرفه کوندریلور.

Адресъ: Оренбургъ, въ типографію М.-Ф. Каримова.

نشریات کریمی

۸نچی جزء

خیوه‌لیلر و بخارالیلر

روسچه دن ترجمه ایدلدی.

محرری
ف. ف. پوتسیفوویچ.

مترجمی
محمد فاتح الکریمی.

Типографія М.-Ф. Г. КАРИМОВА, Оренбургъ.
محمد فاتح بن غلمان کریموف مطبعه‌سی — اورنبورغ.

Дозволено цензурою С.-Петербургъ, 23 Февраля 1905 г.

خیوەلیلر و بخارالیلر

آزیا قطعەسندە «کاسپی» دکزینک شرق طرفندە قوملق کینک بر صحرا واردر. بو صحرا صودن وهرتورلی نباتاتدن محروم اولوب فقط آندە بوندە غنە بعض بر چبقلارغە و چول اولنلرینە راست کلنمکدەدر. صحرانی قاپلامش اولان قوم هم بعض اورنلردە طوزلیدر. کوکلمسز اولان بو صحرا آرقلی آغا طورغان بر نیچە یلغە وار ایسەدە بونلر شوندە قوم اچندە غایب اولوب کیتدکلرندن اهمیتلری یوقدر. فقط «کورگن» و «اترك» آدلی اولان ایکیسی صو آرتقان وقتدە طاشوب اوزلرینک تیرەسندە یووش بالچی قالدرەلر وبر قدر اولنلر اوسوگە سبب بولالر. صو بو چوللردە یالکز قویولردن آلندیغی جهتلە افراط درجەدە قدرلیدر. شونک اوچوندرکە بو یرنک خلقی: «صوصاغان کشیکە ویرلمش بر طامچی صو، بیرکان آدمنک یوز یللق کناهسینە کفارتدر» دیلر.

بو صحرانـك هواسی پك قوری اولوب یاکغورلر غایت سیرەك یاوادر. قیشی قصقە بولسەدە کوبسنچە پك قاطی بولا وجای کونلری قویاش قومنی اوت کبك قزدرا، اولنلر کویوب بتە وتوزە آلمازلق درجەدە اسسی بولادر. اوشبو صحرادە «ترکمن» اسمندە صوغشچان بدوی (کوچبە) بر خلق اوطورەدر. ترکلر ایلە بزنسلدن اولان بو خلق بر میلیون جان مقدارندەدر. ترکمنلر: یومود، تکە، صولور، کوکلن وسائرە کبی بر نیچە قبیلەلرگە بولنەدر. هر قبیلە اوزینە بر نسل اولوب دخیدە بر نیچە طارماقلارغە آیرلمقدەدر. بو

قبیله‌لرنك هر برینك كوچوب یوری طورغان یرلری بولا وقبیله‌لر بر برسندن آیروم یاشیلر. بونلرنك مجموعسینه اوزلری طرفندن صایلانمش بر باشلری بولا، آنی «خان» دیب آتیلر.

ترکمنلرنك برقسمی، ایگون ایگرگه موافق یرلرده اوطورغانلق سببلی، آز بولسه‌ده آشلق ساچوب و ایگونچیلك ایله مشغول اولوب یارطی اوطوراق حالنده یشاسه‌لرده كوبسی كوچبه حالنده صحراده یوروب عمر كچرمكده‌در. بو كوچبه ترکمنلرك بار كبك مال وملكلری كیز چادر (تیرمه) دن، ناچارغنه كیوملردن، بر مقدار دوه، آت، صغره، كجه، قوی، وصارقدن عبارتدر. آتلرینك بعض جنسلری (آرغماق) پك یخشی اولوب گوده‌گه كوزللك، فوق العاده یتزلك، وبورتاقلق ایله مشهوردر.

ترکمنلرنك بعض قبیله‌لری مستقلا اوزباشینه كچنمكده وبعضیلریده اورته آزیاده‌غی واق خانلقلر قول آستنده بولونمقده‌در. بونلر اسكیدنبیرلی یغماگرلك (طالاوجیلق) ایدوب كرك قوریده، كرك دكزده یول باصمق، مال غصب ایتمك ایله مشغولدرلر. ترکمنلر اوز آره‌لرنده برقدر طاتو طورسه‌لرده كوب وقت كورشی مملكتلرگه بتون جیونلری ایله هجوم ایده‌رك سوداگرلرینی طالاب، آیاقلی ماللرینی آیداب، كشیلرینی اوتروب یاكه اسیر آلوب اك آغیر خدمتلر ایچون قل لقغه صاتوب عاجز ایتمشلر وكوب ضرر تیدیرمشلردر. بو یغماجی خلقلر بزنك روسیه مملكتنكده شرق طرفلرینی هروقت راحتسز ایتمكده ایدیلر. شونك ایچون روسیه اوزینك چیگنی آقرونلق ایله شرق طرفنه طوغری كینكایته‌رك آنده قلعه‌لر (كریپوستلر) یاصاب عسكر طوتمغه مجبوراولمش. شول روشچه كوب ییللر اوتدی.

لكن روسیه‌نك شرق طرفنی راحتسز ایدوجیلر ترکمنلرنك اوزلرندن بیگره‌ك اورته آزیاده «صردریا» و «آمو دریا» بویلرنده

اولان خوقند، بخارا وخیوه اسملرنده کچکنه اوچ خانلق اولمشدر ، بو خانلقلر دائما بزنك قرغیزلرنی قوتورتالر ، ترکمنلرنك بزنك مملکتنکه هجوم ایدوب طالاولرینی خوش کوره‌لر، ایلنکان اسیرلرینی صاتوب آلوب وطالاوچیلرنی یاشروب صاقلاب آنلرنك شول اشلرینه یاردم اینه‌لر ایدی. بو خلقلرنك هجومندن تمامیله قوتقاروب مملکتنی طنچ لندره‌ق اوچون بزنك روسیه حکومتی بوندن اوتوز ییللر مقدم اوزینك سیبر طرفنده‌غی چیگنی آرال کولینه وصردریانك منصبینه قدر کینکلایتدی. بناء علیه روسیه خوقند وبخارا حکومتلریله طوغریدن طوغری یه کورش اولدی. خوقندلیلر بوکا راضی اولمق ایسته‌مدیلر، بزنك روسیه ایله صوغشورغه باشلادیلر. روسیه عسکری بونلرنی بر نیچه مرتبه پك نق صورتده ینگدی، خصوصا گنیرال « چیرنایف » اوزینك قول آستنده اولان ایکی منك صالدات ایله خوقندلیلرنك اوطوز منك قدر یرلی عسکر طرفندن صاقلانمقده اولان « تاشکند » اسمنده‌گی الوغ شهرلرینی غایت پارلاق صورتده ضبط ایتدی. بوندن صکره خوقندلیلر یواشلاندیلر ، وباصلدیلر ، لکن بونلرنك یرینه بزگه ایکنچی بر مخالف یعنی بخارالیلر ظاهر اولدی. بخارالیلر بزنك ایلچیمزنی طوتدیلر وسوزلرینی طکلاماغان تقدیرده صوغش ایله قورقودوب، آلغان شهرلرمزنی طاشلاب چغارغه تکلیف ایتدیلر. بو تکلیفلری البته قبول اولنمدی، صوغش باشلاندی وبو صوغشلرده دخی بزنك عسکرمز بخارالیلرنی بر نیچه مرتبه ینکوب کسب شهرت و « دنیانك اینجوسی » دیب آتالا طورغان « سمرقند » شهرینی ضبط ایتدیلر.

روسیه‌نك بوغلبه‌سی بخارالیلرنیده اطاعتلندردی وبزنك طرفدن تکلیف ایدلمش شرطلر ایله کیلاشورگه مجبور ایتدی. بو شرطلرنی بو کونگه قدر بخارا خانلغی تمام طوغرولق ایله یرینه کیترمکده‌در. لکن

اسکیدن بیرلی راحتسز وطنچسز اولان بو طرفنی تمامیله باصیلدیروب اورته آزیاده اوزینك نفوذینی قوتلندرمك اوچون روسیه‌گه دفیده اوچنچی بر خانلقنی یعنی اوزینك اك یوده‌ته طورغان کورشیسی اولان خیوه نی اطاعتکه کیترمك لازم ایدی. گرچه بو خیوه خانلغی اوزی کچکنه واهمیتسز بولسه ده هر طرفدن قوملق صحرالر ایله احاطه ایدلمش اولدیغندن بونی ضبط ایتمك مشکل اولوب اوزلریده شوکارغه آرقه‌لنه‌رق پك اسکی وقتلردن بیرلی یالکز کاروان طالاوچی اوصاللرنی یاشروب صاقلابغنه توگل، بلـکه آنلرغه هر تورلی یاردم ایدوب وهتی ایران وبزنك روسیه مملـکتلرینه اوزلری مخصوص طالاوچیلر یباروب پك زیاده طنچسزلیلر ایدی.

خیوه یغماچیلری طالاودن قایتقانده، اسیر آلغان کشیلرینی آت قویروقلرینه باغلاب قوغوب قایتاره‌لر، ایارلرینه ده کیسلمش کشی باشی ایله طولی قاپچقلر آصلغان بولادر وقایتقاچ، برانگی بوشانقان کبی، شهرنك میداننه بو باشلرنی قاپچقلردن بوشاتوب چومه‌له شکللی اویوب قویالر ایدی. باشنی کم کوبره‌ك کیترسه، مکافات اوله‌رق، خاننك خزینه‌سندن آکارغه شول نسبتده قیمتلی چاپان هدیه ایتله‌در وعادتده اك قیمتلی چاپان قرق باش کیترگان آدمگه بیریله‌در ایدی.

بریسی بیوك پتر زماننده و ایکنچیسی آندن اللی سنه‌لر صوك اولمق اوزره بزنك عسکرلرمز «بو کشی طالاوچیلرنك اویاسینه ایکی مرتبه حرکت ایدوب برنچیسنده تمام خیوه‌گه واروب یتشمشلر ایسه‌ده خیوه لیلر بونلرغه بوی صنغان توسلی بولوب کورینه‌رك صوکره خائنانه بر صورتده اوزلرینی اوترمشلردر. ایکنچیسنده قش پك قاطی کیلوب وقارکوب یاووب یوللرنی وحیوان آزیقلرینی کومگانلك سببلی یارطی یولدن کیرو قایتورغه مجبور اولمشلر. مملـکتلرینه کشی کررلك توکل‌لـگندن وروسلرنك ایکی مرتبه باروب برنرسه‌ده اشلی

آلماولرندن دخیده کوتاریلوب خیوه خانلغی بزنك قرغزلرنی بولغا تورغه وترکمنلرنی طالاوچیلق غه قوتورترغه همده منکارچه روسیه تبعه‌سنی آغر صورتده اسیر ایدوب طوتوغه همیشه دوام ایتدی. حتی خوقند ایله بخارانك روسیه طرفندن ضبط ایدیلوویده بونلرنی اصلا انصافغه کیترمدی. بناء علیه خیوه اوستنه عسکر یباررگه وعسکرنیده اوچ بولوك ایدوب اوچ طرفندن کوندررگه قرار ویرلدی.

منکارچه چاقروم اوزونلغنده اولان قوم صحرالرندن، قورالری ایله برابر بر چوق عسکر اوتکارمك لازم کلدیکندن بوسفر اولدقچه مشقتلی ومشکل ایدی. الك الوغ بولوك عسکرمزگه قار ویاغمور آستنده بالچق یروب استیب بویونچه بارارغه وآندن اوتکاچ هیچ صوسز وفوق العاده قوملق اولان «قزل قوم» صحراسینه کررگه طوغری کلدی. قوم بورانلرندن حاصل اولان ضوز قوم کیبانلری ایله أورتولمش بو صحرانك، قویاش اسسیلکی ایله قزمش قوملری آیاقنی اوت کبی یاندرمقده، آزغنه جیل بولسه ده کوزنی باشنی قوم ایله طوترمقده، اسسیلکدن آدملرنك ایرنلری یارلمقده، آغزلری کیبمکده اولوب صو هیچده یوق یاکه بولسه‌ده بوزوق وفنا اولمشدر. چونکه خیوه‌لیلر قویولرینه مخصوص صاصی وچری طورغان نرسه‌لر طوتروب کیتمشلردر.

عسکر وصوغش قوراللرینی یوکلاب باروچی دوه‌لر آروب، صوسزلقدن وآچلقدن هر کون اونلاب ویوزلب أوله‌لر ایدی، شول درجه هلاک ابلانوب اولسه‌ده بزنك روسیه عسکری تیره‌ن قوم صحراسی بویونچه همیشه آلغا طابا حرکت ایده‌رك آخرنده بو جانسز صحرادن چغوب خیوه چیگینه باروب یتدی. آمودریاغه یاقنلاشدقده صو قناعتلنرلك درجه‌ده وار ایدی. لکن بونك، بزنك آریغان عسکریمزنی خیوه‌لیلر خفالمغه وآلغه طابا یبارماس ایچون هرطرفدن اوزلرینك اوستینه هجوم ایتمکه باشلادیلر. شویله ایسه ده روس عسکری

خیوه لیلرنی جینگوب خیوه خانلغینینگ پایتختینه باروب یتدی . وبر نیچه صوغشده اوستون چقغاندن صونگ پایتختنی ضبط ایتدی . خوقند وبخارا کبی خیوه ده تقدیرگه بوی صنوب اطاعت که کیلدی ، قول آستنده اسیر بولغان کشیلرنینگ آزاد ایتدی . اولکی بوزغونلق ونظامسزلقلارینی طاشلاب طنچ بر کورشیمز اولدی .

بر نیچه سنه لر کیچکدن صونگره روسیه عسکرینه دخیده بر مرتبه کاسپی دکزی آرتنده غی استیپ لرگه باروب صوغشچان بر ترکمن قبیله سنی اطاعت که کرترکه لازم بولدی . بو وقت بونلرنینگ «کوک تپه» اسمنده کی محکم قلعه لرینی بزنینگ روس عسکری هجوم ایله ضبط ایتدیلر . روسیه نینگ قوتنی کوردکدن صونگره ترکمنلر ایسته ر ایستمه مز اوزلرینینگ چاپولچیلق ویول باصوب کشی طالاوچیلق لرندن واز کیچدیلر وبعضیلری اوزلرینینگ حسن اختیارلریله روسیه حکومتنه تابع اوله رق اوطوراقلق ایدوب مشروع وطنچ صورتده یاشامغه باشلادیلر . استیپلرنینگ حاکمی وترکمنلرنگ انک طنچسز قبیله سی اولان «مروه» لردخی باشقه لری کبی روسیه یه تابع اولوب روسیه نینگ اسمی اورته آزیانینگ انک اوزاق چیت لرینه قدر بیوک اعتبار وعظمت ایله ذکر اولنمغه باشلادی هم اورته آزیانینگ اوزیده کوب بولسه اوطوز ییللر اچنده بتونلای ایکنچی بر حالگه ایلاندی : ایچروسینه چیت کشیلر کره آلماغان وباشقه لره پک آز معلوم اولان همده اوز آره لرنده غی نزاع وصوغشلر سببیله حالسزلنمش اولان بو مملکت تمامیله طنچ لندی ، هر جهتدن معموریت کسب ایتمگه یوز طوتدی ، دها کوبدن دکل برچوق کشیلی کاروانلر کیچمگه قورقنچلی اولان یرلرده یایا یالگز یولچیلار هیچ خوف وخطره سز کزمگه واوّلده کی فنا کوچبه چادرلری اورننده کوزل وتجارتگاه شهرلر کورینمکه ، اوّلده قاچقونلردن باشقه کشی یوری آلمی طورغان صحرالرده صزغروب تیمور یول آربه لری چاپمغه باشلادی .

صوکغی اوطوز ییللر اچنده صوغشوب آلنغان یرلرمزنی قوشقاچ اورته آزیاده‌غی ملکمز اوز آلدینه الوغ بر پادشاهلق قدر (60 منك میل ضورلغنده) اولدی. بو یرنك یارطی‌سندن کوبره‌گی صوسز، اولنسز و آغاچسز استیب در. بونده روسیه قول آستنده طوروجی: قالموق، قرغیز، ترکمن کبی خلقلر حکومتکه آز بر مقدار ویرگی تولاب یاشامقده و حیوان آصراو ایله مشغول اوله‌رق معیشتلری اوچون حاجتلی جمیع نرسه‌لرینی حیواندن حاصل ایتمکده درلر. یارطیسندن آزراغی اولان جنوب شرقی طرفی غایت یوکسك طاغلر ایله کسیلمشدر. بو طرفنك صولری اچنده اك الوغلری: آرال کولی، همده آزیانك یوکسك طاغلرندن چیقوب استیب و صحرالری آرقلی کچه‌رك شول یرلرنی صولاب بر کتلندیروب آرال کولینه آغا طورغان «صردریا» «آمودریا» یلغه‌لریدر. اسکی زمانلرده «اوقس» اسمیله مشهور اولان آمودریا اورته آزیانك اك مشهور نهرلرندن اولوب کرك سیاحلرنك وکرك یرلی خلقلرنك دیدیکلرینه کوره کرچه بونك صووی قاراب طوررغه قویی کورینسه ده لذتلی لك جهتندن بتون دنیاده‌غی صولرنك هر قایوسندن اوستوندر.

اورته آزیاده یاڭغورلر سیره‌ك، هوالر پك قوری اولدیغندن قرلرینی اوزلری صولارغه حاجت بولادر. شونك اوچون بونده اهالی قویولر قازوب صو چغاره‌لر یاکه قاناللر ایله اوزلرینك قرلرینه و باغچه‌لرینه آغزوب یوروته‌لر و بو سایه‌ده معیشتلرینی تأمین ایتدکلرندن قانال ایله یر صوغارمق مسئله‌سی بتون اورته آزیاده غایت مهم بر اش صانالمقده در. حتی بوطوغروده برنیچه مرتبه قانلی صوغشلارده اولمشدر.

روسیه اورته آزیانی طنچ‌لندروب عدالت وحقانیت کرتکاندن صوك بوطرفلر تیزلك ایله ترقی ایتمکه باشلادی. شهرلری یاوروپا

بلده‌لری روشنده بخشی اورنلرغه کوزل پلانلر ایله یکیدن بنا اولنوب، آغاچ اوطورتلمش اوراملر وطاش یورتلر ایله توزه‌دیلمکده، یورتلری یاننده کوبسنچه باغچه‌لر وصولر بولونمقده. ایگونچیلك وسودا اشلری کوندن کونگه ترقی ایتمکده‌در. بوکونکی کونده اورته آزیا بزنك روسیه فابریقلرینه پك کوب مقدارده مامق یتشدیرمکده هم‌ده روسیه‌گه هرتورلی یمشلر کرتمکده‌در. شاید اوزاقلامایچه بونلرنی یاوروپاغه‌ده یباره باشلاسه کرك.

اوللری راحتسز وطنچسز اولان اورته آزیا خانلقلرندن خوقند خانلغی تمامیله بتوب روسیه‌نك «فرغانه» اسمنده‌کی اوبلاسنی اولدی. خیوه ایله بخاراخانلقلری روسیه‌نك قوتنی کوروب تسلیم اولدقدنصکره اك خوفسز وطنچ کورشیلرمز اولوب قالدیلر. اوّللری اورته آزیا خلقلرینه دهشت ویروب طوران خیوه، بوکونکی کونده غایت کوچوك واك اهمیتسز بر حکومتدر. بو خانلق آمو دریانك صول طرفنده واك توبان، یعنی آرال کولینه قویا طورغان باشنده اولوب هرطرفدن استیپلر وقوم صحرالری ایله احاطه اولنمشدر. بناء علیه بوممل‍کتنك چیکلری آیروم آچیق معلوم ده توکلدر. شولای بولسه‌ده برچاما برلن چیکلرینی اوشبو طریقچه بیان ایتمك ممکندر. شمال طرفنده آرال کولینك برقدر جنوب طرفی، شرق جهتنده آمودریا، غرب طرفنده قوملقلر، طوزلی کوللر وحیوان آصرارغه یارارلق اوتلاقلر ایله احاطه ایدلمش صحرالردر.

خیوه مملکتینك ایگون ونباتاتنی اك بخشی اوسدروچی واهالیسینك کیچنولرینه اك برنچی یاردم ایدوچی یری آمو دریانك توبان طرفلریدر. آمو دریا آرال کولینه یقینلشدیغی وقت برنیچه قوللرغه آیریله، بعض وقت بونلر کینك یاییلوب طاشه‌رق بر چوق کوللر وقامشلقلر حاصل ایده‌لر. بونلرنك طاشوب باصولرندن صاقلانور

اوچون خیوه لیلر آمو دریانك صول یاغاسی بوینه کینش سدلر وسدلرنك طشینه قانااللر یاصاغانلر. سدلرده مخصوص آچیق قالدرلمش تیشکلردن قانااللرغه آغوب کرگان صونی هر یاقغه یوروتوب صحراله رینی صوغاره‌لر. اگر بو قانااللر بولماسه بتون خیوه بر چولدن عبارت قالور ایدی. حاضرگی حالنده بومملکت قوم دریاسی احاطه ایله ایدلمش، دورت یوز میل ضورلغنده، بر آطه شکلنده‌در. بو قوملق صحرا کیتدکجه کینکایمکده وصوغاره طورغان قانااللر آره سنده غی اشلنمکده اولان یرلرنی هم تدریجا باصمقده‌در. کرچه بونداین قوملقلرغه یقین یرده‌گی خلقلر اوزلرینك ساچا طورغان یرلرینك تیره سینه قویی ایدوب آغاچ یا که آغاج جنسندن اولنلر اوطورتسه لرده قویاشنك اسسیلگی ایله قزمش قوم بونلرنی کویدرمکده یا که بیوك توبه‌لر یاصاب کوموب کیتمکده‌در. شول صورتله قومدن کیلمکده اولان ضررغه قارشو چاره طابودن عاجز اوله‌رق خلقلر بعض وقت بتون یورتلرینی وقرلرینی طاشلاب کیتارگه مجبور بولالر. بونداین اورنلر یواش یواش قوم ایله کومولوب تماميله جانسز بر چولگه آیلانه‌در.

خیوه نك اقلیمی یخشی وسلامتلککه موافق ایسه‌ده هواسی پك قوری اولوب بونده یاڭغورلر یالڭز یازوکوز کونلرنده‌گنه غایت سیره‌ك یاومقده‌در. جای کونی هوالر افراط درجه‌ده اسسی وقش کونلرنده یخشی‌غنه صووق بولا. لکن قش اوزون هم اینورلك قاطی بولمیدر. بعض وقت قاراصلایاومی، هم صولر طوڭمی، طوڭسه‌ده برنیچه آطنه‌دن آرتق دوام ایتمیدر. بو مملکتنك اسسیلکی هم قوم صحرالرندن بولوت کبی هوایه کوتارلمش طوزانی عادتلنمگان آدم اوچون پك اوڭغایسزدر. هوانك چیکدن طش قورولغی وبتون یل بویونچه دیب اینورلك طوزانلی بولوب طوروی کوز آغروینه حتی کوبسنچه صوقرلقغه سبب بولادر.

خیوه‌نك جانوارلاری، عمومیت ایله اورته آزیاده اولدیغی‌کبی: بوری، تلکی، قابان کبی حیوانلردر. بعض بر یرلرنده آیو حتی قاپلانلرده بولونادر. بونلردن باشقه خیوه‌ده عقرب قاره قورت و ریشت کبی آزمی کوبمی ضررلی بر طاقم واق حیوانلار بولونه‌قلادر. عقربنك چاغووی کرچه کشینی اوترماسه‌ده غایت آغرتدره‌در. حالبوکه «قاره قورت» دیب آتالا طورغان بر قاره اورمکوچنك چاغووی کشنی‌گنه دگل، حتی دوه کبی الوغ حیوانلر نیده اوتره‌در. «ریشت» اسمنده‌گی قورتنك مایه‌سی صو ایله کشینك معده‌سینه (آش قزانینه) کروب آنده آقرون آقرون‌غنه اوسوب ضورایا، صوکره غایت درجه‌ده آغرتدروب هم قاشندیروب ایت ایله تیری آره‌سینه کیلوب کره‌در. آنی شوندن چغارو پك مشکل اولوب بونك اوچون زور ماهرلك هم اوزون وقت حاجتدر.

خیوه خلقی عمومیت ایله غایت چالیشقان هم یر اشلاوگه پك ماهر اولوب بو جهتدن بونلر ماقطارغه یارارلقدر. بونلرنك اك زور اجتهادلری یرصولامق اوچون صرف اولنه‌قده‌در. چونکه بوندن باشقه خیوه‌ده زراعت ممکن دگلدر. ایگون ساچیله‌جك یرلرنی بونده عادتده دورت پوچماقلی بر طاقم شاقماقلرغه بوله‌لر. بو شاقماقلرنك زورلغی هر یاقغه طابا اوطوزر سازین چاماسنده بولادر وبونلرنك هر طرفندن یرنی قازوب قانال یاصاب آیلاندره‌لر، صو کرسون اوچون هر شاقماقنك تیره سنده‌گی بو قانالار عمومی بر زور قانال ایله طوتاشدیریله در. دورت یاغینه قانال قازیلمش اولان اورتاده‌غی شاقماق کبی یر اوزینك تیره سنده‌گی قانالارغه قاراغانده توبانره‌ك بولا. کول، بالچق، صالام، قوری اولن، یافراق کبی یر یاکارتا طورغان نرسه‌لردن نه طوغری کیلسه شونی صالوب یرلرینی تیرسلکاندن صوك دورت یاغندن احاطه ایتکان قانالاردن یرگه صو یباره‌لر. صو

طوفراقغه سنکوب لایقیله صولانغاچ آنی سوروب ساچالرصکره طرمالیلر، آندن صوك دخیده شول قانالاردن صو یباره لر. حاصل کلام: هرانك قورولغینه وساچلکان نرسه نك جنسینه کوره، حاجت بولغان صایون خیوه‌لیلر اوزلرینك یرلرینی شول قانالاردن صولی طوره لر. مثلا: بغدایني چاینده آلتی مرتبه، دوگینی یکرمی — اوتوز مرتبه صولارغه حاجت بولادر.

صنعی صورتده غایت بخشی صولانديغی جهتله خیوه‌نك طوفراغی بك چوق محصولات ویرمکده‌در. مثلا: ساچیله‌جك طوفراقلری بیکره‌ك زیاده اهمیت ایله یاکارتلمقده اولان دوگی وبغدای بخشی اوکغان سنه‌لرده ساچلگان مقدارنك آلتمش مثلنی، اورلوغی صلی اورنینه وصالامی حیوانلرغه پچان یرینه استعمال ایدیلن «جوغار» اسملی بر آشلق، ساچلگاننك اوچ یوز وحتی بش یوز مثلنی حاصل ایته در. طاری، آرپه، یاصمق کبی آشلقلرنی خیوه لیلر آز ساچالر. باغچه یمشلرندن قاون، قاربوز، قباق وبارسندنده کوبره‌ك صوغان وکیشر اوسدره‌لر. فابریق وزاود اشینه کینه طورغان نباتلردن خیوه ده اك برنجی درجه ماقق آندن صوك جیتن، مایی چغاریله طورغان صوصام، تماکو، کوك بویاویاصالا طورغان «مارینا»، یافراغی ایله یفك قورتی آصرالا طورغان طوت آغاچلری ینشدیرلمکده در.

خیوه لیلرنك صبانجیلق قورالری بك پراصتوی اولوب تیمر کوره‌ك، قازغچ، کچره‌کـکنه صبان وطرمادن عبارتدر. یرنی عادتده آت یا که اوکوز جیکوب سوره لر، اورلوغنی آلور اوچون آشلقنی آت ایله باصدره‌لر. آغاچ جنسندن اولان نباتلردخی خیوه‌ده، آشلق حقنده اولدیغی کبی، محض اجتهاد، تربیه‌لاو وبخشی ایدوب صولاو آرقه‌سنده‌غنه اوسدرلمکده‌در. عادتده هربرخیوه‌لینك اوی یاننده، تیره‌سی ببوك بالچی استینه ایله آیلاندرلمش، کچره‌ك بر باغچه سی

بولادر. صولامق اوچون باغچه‌نك اورته سینه بر کول یاصیلر، شول کولدن باغچه‌نك هر طرفنه واق‌غنه قانالل ایله صو یوروته‌لر، کولنك صووی یقین یرده‌گی بر آریقدن کیتریله‌در. بو باغچه‌لرده الك باشلیجه: بر نیچه تورلی زردالی، شفتالی، اوروك، الما، انجیر آغاچلری هم‌ده آیوا، نار، یوزم یتشدیرلمکده‌در. بونلرك هر بریسی اوستلری هیچ بر نرسه ایله یابلمادیغی حالده خیوه‌نك قیشینه توزوب صووقدن ضررلنمیلر. فقط یوزم، انجیر ونار آغاچلرینی آزغنه اورترگه حاجت بولادر. خیوه‌ده یتشکان یمشلر غایت لذتلی اولمقده‌در. خیوه‌لیلر چچکنی ده پك سوه‌لر، وبونك تربیه سینه پك ضور اجتهاد صرف ایته‌لر. بونلر کوبسنچه قولاق آرتلرینه چچك قستروب یوریلر.

خیوه‌نك مجموع اهالیسی دورت یوز منك جان قدر حساب اولنوب تورلی تورلی جنسدندر. بونلرك دورتده اوچ الوشی یورت یر ایله اوطوراق حالنده وقالغان بر الوشی کوچبه حالنده یاشامقده‌در. یورت ایله یاشایان قبیله‌لرك باشلیجه‌لری: «اوزبك» «تاجیك» و «عجم»لردر. اوزبکلر ترك ایله بر نسلدن اولوب اورته آزیانی اوزلری ضبط ایتدیکلری جهتله حاضرنده ده ملت حاکمه‌درلر. اوزبکلر ایگونچیلك ایله معیشت ایده‌لر یرلی عسکر هم بونلردن آلونه‌در. اوزبکلر طرفندن ضبط ایدلمش اولان تاجیکلر بویرنك الك توب خلقی اولوب خیوه‌نك بتون سودا وآلیش ویرشی بونلر قولنده دیب ایتورلکدر. عجملر محض صبانچیلق ایله مشغول اولوب بویرنك الك طریش خلقلریدر. بونلر وقتیله خیوه‌لیلر قولینه صوغش اسیرلری اولوب توشه‌رك اوزون بر مدت قل لقده قالدیلر، یالکز بو صوك زمانلرده بو یرلرنی روسیه‌نك ضبط ایدووی آرقه سنده غنه اسیرلکدن قوتولوب اختیارلی اولدیلر.

قاره قالپاق، قیرغز، ترکمن کبی خیوه‌نك کوچبه خلقلری مملکتنك

چیت یاغالرنده طوره‌لر . قاره قالپاقلر آرال کولی تیره سنده یاشاب حیوان آصرامق ، بالقچیلق وبر آزده ایکونچیلك ایله شغللنه‌لر . لکن بونلرنك ایکونچیلك ایدولری ضعیف اولوب آزغنه برکیساك یرنی سورمك ایله کفایه‌لنه‌لر ، بونی تیرسله‌میلر ، صولامیلر . بونلر طنچ وصاحپرور برقبیله‌در . قیرغزلر روسیه‌ایله خیوه آره‌سنده‌غی استیب لرده کوچوب یوریلر وهیچ بر ایکمك آشامایبچه محض حیوانلرینك ایتی وسوتی ایله رزقلنه‌لر . آزغنه بولسه‌ده یر سوروب ساچکان قیرغز پك سیرکدر . ترکمنلر خیوه‌نك مغرب طرفنده کوچبه‌لك ایدوب یوریلر . بونلرنك آزبر قسمی‌گنه خیوه خانلغنی اوزلرینه باش طانیدر ، اولده بولسه اوزینه فائده‌سی تیه‌جك اورنده‌غنه .

خیوه خلقی بارسیده اسلام مذهبنده اولوب هربر آوللرنده‌غی مسجدده امام اولان آدم محله خدمتلرینی ادا ایتدکدن باشقه باالار اوقوتورغه‌ده مجبوردر . مکتبلرینه ایر باالار منتظم صورتده دوام ایته‌لر . مسجد ومکتبلری وقفلر هم خصوصی اعانه‌لر ایله اداره وتربیه اولنمقده‌در . عمومیت ایله باقلدقده خیوه اهالیسی پك فقیردر . اولری بالچقدن یاصالمش اولوب ، اورته‌سنده آش پشرر اوچون اوستینه قازان قویلغان اوچاق بولا ، اوچاقنك توتونی اولرینك توبه‌سینه تیشلگان برتیشکدن چغادر . اواچنده‌گی بارکبك جهازلری طوغریدن طوغری بالچق ایدنکه دوشه‌لمش کیزدن یاکه بای لرنده پالاسدن همده کیوملرینی طوترمغه مخصوص صاندقدن عبارتدر .

خیوه‌لیلرنك آشلری بغدای ایکمکی ، بورچاق شورباسی ، قوی ایتی کبی یالکز برنیچه تورلی نرسه دنگنه عبارتدر . شرق خلقلری قاشنده پك مقبول اولان قوی ایتی ودوگی کبی طعاملر بونده پك قدرلی اولوب آز آدملرگه گنه نصیبدر .

خیوه‌ده‌کی آوللرنك اوراملری پچراق ، طوزانلی ، کاکری بوکری

همده اولری بالچق ایله صلانمش وتیره یاغدن چوقور وباغچه ایله احاطه اولنمش کچکنه بنالردن عبارتدر. اولرینی یلدهق اوچون بیچ یاغو یوقدر، بلکه اونك اچنده استینه غه طوغری کرتوب یاصاغان مخصوص اوجاقلرغه یاغوب یاکه تیمر مانغاللرغه اوتلی کومر قویوب یلنه‌لر. خیوه ده کرك ایرلرنك وکرك خاتونلرنك کیوملری برپچمده دیب ایتورلکدر: اوستلرینه کولمك، چالبار، کامزول وکینك چابولی جبلان، آیاقلرینه طوپاس باشماقلر، ایرلری جاین قشن باشلرینه بوننی طشقه یاقغه قاراتوب تیریدن تکلان توبه‌سی اوچلی بورك وخاتونلری آچیق توسلرده‌کی روس ماتیریاسندن صارغی کیه‌لر. عمومیت اعتباریله خیوه‌لیلر آچیق توسده‌کی کیومنی پك سوه‌لر. خان طرفندن اوت کبی قزل توسده برچاپان بولاك آلمق خیوه‌لیلر قاشنده الك الوغ بختیارلقدر. بوندن این بربولاککه نائل اولان آدملر آنی مجلسلرده‌گنه کیوب پك قوپشی‌لنوب یوریلر. کرك اوزبك وکرك صارت خاتونلری اورامغه چقغانده باشلرندن آیاقلرینه قدر قابلانوب وبیت‌لرینه ده قلدن یاصاغان ایلاك کبی چلتر قویوب اورتنوب چغالر.

عمومیت ایله شرق خلقی کبی خیوه‌لیلرده بخارالیلرده مونچه‌نی پك یاراتالر. لکن بونلرنك مونچه‌لری ترکلرنکی کبی اعلا اولمیوب آنلرغه قاراغانده کوب فنادر. خیوه مونچه‌لری کوبسنچه یر آستینه طوغری قازیلوب یاصالمش اولوب برنیچه باصامق توبان توشارگه حاجت بولادر. خیوه مملکتنی اوزنده حاصل بولا طورغان بر تورلی تماکو ایله مشهوردر. کرك شهر وآول اهالیسی وکرك کوچبه خلقلری اولسون خیوه‌لیلرنك بارسیده تماکو طارتوغه پك ویرلمشدر. خیوه تماکوسی قاطی وآچی توتونلی اولدیغندن یوتکرته در. عادتده بونی تروبقه غه صالوب طارتالر. بخارا ده ایسه تماکو، شرعا حرام اولان مسکرات جمله سندن صانالدیغی اوچون تماکو طارتو ممنوعدر. شونك

اوچون بخاراده تماکونی یاشروبکنه طارتالر. آنك اورنینه بونده بوردون تماکیسی استعمال ایته‌لر. بونی بورونغه طارتوب ایسنیلر هم‌ده برتورلی واق تماکونی تل آستینه صالوب بر آز طوته‌رق صکره توکوروب شونك ایله کیفلنه‌لر. [بونسی بخارای شریفدن کیلوب برنك روسیه مسلمانلری آره‌سنده ده طارالمشدر.]

خیوه لیلرنك و بخارالیلرنك وعمومیت ایله اورته آزیا خلقلرینك اك سودیکاری شی چایخانه‌لرگه جیولوب اوطورودر. بونده چای اچه‌لر. تورلی خبرلر سویلشه‌لر، اوینیلر، بچه (قز کیومی کیونگان اوغلان) بییگاننی سیر ایته‌لر. بخارالیلر چاینی کچکنه یانچق ایله قوشاقلرینه قصتروب هر وقت اوز یانلرنده بوروته‌لر، چای خانه‌گه بارغاچ اوزلری شوندن برر چمدیم صالوب بیره‌لرده چای خانه‌جی آنی پشروب کیتره. بخارالیلر چاینی پك صییق هم شکرسز اچه‌لر. چاینی اچکاچدن بافراقلرینی آشیلر. بوندن باشقه دخی بخارالیلر تماکوتوسلی بر تورلی قاره طاقته چای اچه‌لر. لکن بوگارغه سوت، مای قاتشدروب هم‌ده ایکه‌ك واغی طوراب اچدکلرندن بونی چای دیمکدن ایسه شورپا دیمك درسترەك اولور.

خیوه ده‌کی تورلی قبیله‌لر آره‌سنده اك باش ملت «اوزبك»لر اولوب خانلر هم الوغ مأمورلر اوشبونلردن صایلانمقده‌در.

اوزبکلر امینلی ونامو‌سلی بر خلق ایسه‌ده معارف ومدنیتدن محروملرلر. خیوه ده گزمش یاوروپا سیاحلرینك روایتلرینه کوره بونلر غریصلق ومرحمتسزلك ایله متصفدر. صوغشلرده قوللرینه اسیرتوشکان آدملرنی عذاب ایتمك بو صوك زمانلرغه قدر بونلر قاشنده پك عادی براش صانالمقده ایدی. اوزبکلر گرچه اوّللری صوغشوب اورته آزیانی آلسه‌لرده بهادرلقلری کینه آزیا خلقلرینك باشقه‌لرندن آرتق دکلدر. بونلر اك باشده هم‌ده اوزلرینه اوکغای کیلکانده

بهادرلق کورساتسه‌لرده الوغراق قوت ایله قارشی طورولسه درحال قاچو طرفنی قاریلر. اوزبکلر اوز آره‌لرنده کینه بر نیچه روغلرغه بولنمش اولوب بو کونکه قدر شونی صاقلاب کیلمکده همده وقتیله آتا و بابالری الوغ وقدرلی روغلردن اولانلر اوز تیکداشلری ایله‌گنه اولنمکده درلر.

خیوه‌ده کوب مقدارده یوزم (وینوغراد) یتشه‌در. لکن بونك شراب یاصالمدیغی جهتله یوزمنی یالکز چی کوینچه‌گنه استعمال ایته‌لر. بر تیرسلاونك اهمیتنی خیوه‌ایلرنك پك یخشی بیلولری شوندن معلومدرکه: پایتخت اوراه‌لرنده‌غی تیرسلر بالذات خاننك ملکی صانالوب آنك اوزینه مخصوص یرلرینه طاشیله‌در. حیوان آصراوجیلق خیوه ده پك توبان و آز درجه‌ده‌در. بونك سببی ایسه: بچانلکلر و بولونلقلرك آزلغیدر. حیوانلرنی تا طوغان کونلرندن باشلاب آرقانلاب‌غنه طوتارغه حاجت بولادر. بونده آصرالا طورغان حیوانلرنك باشلیجه‌لری: قوی، موگوزلی حیوان و آت‌در. موگوزلی حیوانلری واق هم کوچسز اولوب بونلرنی یالکز یورت اوچون‌گنه آصریلر. قویلری قرغیز قویی جنسندندر. آتلری هم کوچسز، یابق و یمسز اولوب قر خدمتلری همده جیکو اوچون استعمال ایدیله‌در. آتلانوب یورور اوچون بایلری «آرغماق» دیب آتالا طورغان کوزل هم قوتلی ترکمن آتلری آصریلر. یورت حیوانلری جمله‌سندن خیوه‌ده بر اورکاچلی دوه هم ایشاك واردر. دوه‌نی یوك طاشیرغه استعمال ایده‌لر. ایشاکلری کچکنه بولسه‌ده کوچلیدر. بونلرنی اك باشلیجه آتلانوب یورور اوچون آصریلر. خیوه‌نك اوطوراق خلقلرینه قاراغانده کوچبه خلقلرنده یورت حیوانلری کوبره‌ك هم یخشیراقدر.

اوز بکلرده یورت خدمتلرینك بارسینده هم قر اشلرینکده بایطاق مقدارینی یالکز خاتونلر اشلیلر. اگرده پك آبدراماسه‌لر

ایرلری هیچ برنرسه اشلامایچه اوتکاررگه طریشه‌لر. اولرنده سیره‌ك بولنوب کوبسنچه دوست ایشلربنه قوناقغه یوریلر، بازارلرغه بارالر. حالبوکه خاتونلری هیچ طوقتاوسز اشده اولوب یورت خدمتلرینی قاریلر، اولرینی یلتورغه یاغارلق حاضرلیلر، ئرلیلر، طوغیلر، تیری ایلیلر، آنی بوییلر وبتون جماعتلرینك اوست باشلرینه تکوب کیدره‌لر. قز اشلرنده هم اوزبك خاتونلرینك موینده بایطاق غنه اش توشه‌در: ایرلرینه هم آغا و انیلرینه صبان سوروشه‌لر، باغ وباغچه‌لرده توتاللر قازیلر، اوراق اورالر، قردن یورتقه آشلق طاشیلر. بونك اوستینه‌ده یب ئرلاو، کیندر صوغو، یفك قورتی آصراب صاتو کبی خدمتلر ایله یورت حاجتلرینه آقچه طابوچیده بونلردر.

اوزبکلر هر شیدن اول خاتوننی خدمت ایتدیرر اوچون آلدقلری جهتله آغر خدمتلرگه توزماسلك یاش قزلر ایله اولنمیلر. عادتده بونده قزلرنی اون آلتی ایله یکرمی یاش آره‌سنده کیاوگه بیره‌لر. اگر دوست وطانش اولان ایکی عائله‌نك برنده اوغل برنده قز طوغسه طوغان وقتلرنده‌انوق دیرلك آتا آنالری بونلرنی بربرسینه بیلگی‌لب قویالر. گرچه یکت، اوزینه اوّلدن بیلگی‌لنب قویلغان قزنی آلماسقه هم اختیارلی بولسه‌ده عادتچه یاشلری یتکاچ بونلر بربرسیله اولنه‌لر. اولنکانده یکت قزغه مهر بیره. اگر مهر بیررلك بایلغی بولماسه قزنك یاقنلرینه خدمت ایدوب اوزینه خاتون آلادر. اولنکان اوغللر اوزون مدتلر آتا آنالری ایله برگه یاشیلر. بردن آرتق خاتونی اولان اوزبکلر آنلرنك آره‌سنده طاوش ونزاع چیقماسون اوچون هر قایوسنی آیروم طوته‌لر. بالالرینی تعلیم و تربیه ایدوب آدم ایتمك اوچون بونلر هیچ قایغورمیلر. بالالر اوزلری تلاکانچه بوش باش یوروب اوسه بیره‌لر. فقط اوسوب

مغوب اشکه یارارلق بولغانچقنه آتالری بونلرنی هر تورلی خدمتلرگه قوشالر.

فابریقه‌جیلق هنرلری خیوه‌ده غایت توبان درجه‌ده اولوب اوز خلقی‌نك اك برنچی ماجتلرینه‌ده یتارلك توکلدر. اوزلری بوندن هم یغلك قاتشدروب قولدوغنه بعض بر طوپاس ماتیریالر اشلیلر، یرلی خلقنك هر تورلی کیوم صالومی شونلردن حاضرلنه‌در. قورال، صاوت صبا، پوسخاو، هر تورلی معدن نرسه‌لری، شکر، مامق ماتیریالری، تورلی تورلی واق طاوارلر وباشقه یورت ماجتلری خیوه‌گه روسیه‌دن کیتریله‌در. هتی صحرالرده کوچبه‌لك ایدوب یوروگانلری آره سنده بعض وقتلرده یرمینکه کبی شیلر یاصالا وکرك نرسه‌لرینی آلوب قالمق اوچون یراق یرلردن جیولالر. خیوه‌نك طشقی سوداسی اوزینك کورشیسی اولان بخارا، عجمستان (پیرسیه) هم روسیه ایله‌در. مامق، یغلك، چاپان، یمش وتیری کبی طاوارلر ایله یوکلانمش بر نیچه شر یوز دوه‌دن عبارت خیوه کاروانی اورنبورغه یاکه آستراخانغه کله‌رك بوکارغه قارشو بزنك روسیه طاوارلرینی آلوب کیته‌کده‌در. بو سودانك مقداری سنه‌وی بر نیچه میلیون صوملرغه ایریشه‌در.

کرچه خیوه مملکتی پار وخود یورورلك اولان «آمودریا» بوینده بولنه‌رق صو یولی اوچون پك موافق ایسه‌ده خیوه ایلرنك بوندن فائده‌لنولری پك آزدر. خیوه‌ده کرك طاوار یوروتولر وکرك باشقه یورولر هر قایوسی حیوانلرغه یوکلانوب، آربه‌لرغه تیاب، آتلارغه آتلانوب قوری یوللر ایله اجرا ایدلمکده‌در. لکن آنده بزده‌گی کبك مخصوص یاصالمش یوللر یوقدر. بلکه تورلی یاقغه طابا کیتمش وکشی یورو سببلی طابنالمش بر طاقم آول یوللری‌غنه واردر.

خیوەدە برنیچە شهر اسملری ذکر ایدلمکدە ایسەدە بونلر غایت کیچکنە وفقط اولوب عمومی آوللردن آیرمەلری پك آزدر. شهرلرینك تیرەسندن کینش بر بالچق استینە آیلاندرلمش وآیروم آیروم اولر صالنمش هەدە بنالری پنجرەسز اولوب هر بری دخی استینەلر ایلە آیریلەرق شونلرنك بوبونچە آیروم آیروم بولمەلر یاصالمشدر. احاطە اچلرندە عادتە یوزم چبقلری وتوپللر اوطوردلمش باغلر وآنلرنی صولامق اوچون حوضلر بولونەدر. بنالر اوچون صالام ایلە قاتشدرلمش بالچق استعمال ایدەلر، یالڭز باغانالری غنە آغاچدن بولادر. خان سرایلری وبای‌لر یورتی باشقە بنالرغە قاراغاندە ضوراق هم یخشیراق اشلانو ایلا گنە آیریلەدر.

خیوە شهرلرینك الڭ مشهورلری: «اورگنج» و«خیوە» بلەلردر. اورگنج خیوە خانلغی‌نك الڭ اولوغ سودا شهری اولوب بوندە بای سوداگرلر یاشامقدە واوچ یوزدن آرتق کیبت‌لر واردر. خیوە شهری ایسە خانلغك پایتختی اولوب بوندە خان سرایی، اولوغ مدرسەلر، بر چوق مسجدلر، ضور بازار واردر. شهر هرطرفدن باغلر باغچەلر هم کینك بالچق استینەلر ایلە چویرلمشدر.

خیوەنك جنوب طرفندە وشولوق آمودریا آغیشی‌نك اورتەلریندە طوغری ایکنجی برخانلق واردرکە: «بخارا خانلغی» دیە آتالمقدەدر. بو خانلق کینە بر توز یردە اولوب بر نیچە کچرەك یلغەلری واردر. کرچە تیرەلای قوم ایلە احاطە اولنمش ایسەدە قانالار واسطەسیلە پك یخشی صولانديغی اوچون طوپراغی پك بر کتلیدر. بخارانك حیوانات ونباتاتی خیوەنکی ایلە بر دیب اینورلکدر. بخارالیلرنك کرك اوزلری وکرك طورمشلری خیوەلیلرگە پك مشابە اولوب بونلردە خیوەلیلر کبی اسلام دیننده درلر.

بخارا وقتیلە کوچلی ومعمور بر پادشاهلق اولوب سوداسی،

الوغ مدرسه لری ، کوزل بنالری ، عالم علماسی ایله مشهور ایدی ایسه‌ده صوکره آفرون آفرون تنزلـگه یوز طوتدی ، برنیچه خلقلرنك هجومینه دوچار اولدی ، اوز بکلر طرفندن ضبط اولندی . بو کونکی کونده ایسه بخارا اورته آزیاده غایت کوچوك واهمیتسز برخانلقدن عبارتدر . حاضرگی حالده بخاراده بر چوق اوزبکلر یاشامقده ایسه‌ده اهالیسنك اك کوبسی « صارت » دیه یوروتلمکده اولان تاجیکلردر . صارتلر بو کونکی کونده هم بغشی غنه سودا ایته لر .

کرك بای اولسون ، کرك فقیر اولسون بخارالیلر جاین قیشن بتون بیل بزیونچه یون ماتیریاسندن تگلمش کیوم کیه لر . ایرلرینك کیومی آچیق توسده اوزون وکینك چاپان ، خاتونلرینك قویوتوسده طار بر جیلان بولادر . بخارالیلر عادتده قوشاقلرینه تلم تلم ایدوب یارغالاغان بر قایش کیساکی آصالارده شوکارغه پچاق میسواك ، چای قاپچقی ، آقچه یانچقی کبی نرسه‌لرینی باغلیلر . بخارا خاتونلریده اورامغه چقغانده ، خیوه خاتونلری کبی ، باشلرینه جیلان یاکه چاپان بورکانوب یوزلرینه چلترلی پرده قویوب چغالر . بخارالیلرنکده اولری اك باشلیجه بالچقدن یاصالوب تیره‌لای یوکسك دیوار ایله احاطه ایدلکان بولادر . ترزه‌لری اسنیغه غه تیشاکان عادی بر تیشکدن عبارت اولوب یابار اوچون قاپقاچلری بولا . پیالا یرینه مایلانمش کاغد یاکه قارندق قورالر . اولرنده اوستال ، اورندق کبی میبللری هیچده بولنمیدر . ایدەنلری کیرپچدن یاکه طاشدن اولوب استینه بویلارینه‌غنه پالاسلر توشیلر . اوزینك بایلغینه کوره ، کیلکان مسافرگه بولاك ایدوب چاپان کیدرمك یاکه واق تویاك آشاو اچو نرسه‌لری ویرمك عادتی بخارالیلر آرەسنده بو کونکی کونگه قدر پك معتبردر . بیرلکان بولاکنی قبول ایتمایچه یارامی ، یوقسه یورت خوجه‌سینك خاطری قالادر . لـکن آلنغان بولاکـکه قارشواوزکده بیرگه تیوش ایدیکنی خاطردن چغارماسقه کرك بولادر .

بخارا خلقینك اك باشلیجه مشغولیتی ایکون یچیلك ، باغچیلق وباغچه جیلقدن عبارت اولان زراعتدر. اعلا صورتده تیرسلانوب بر چوق قانالار ایله صولانمش اولان بخارا طوپراغی ایگون ، بشل‌لك ویمش کبی نرسه‌لرنی پك بخشی اوکدره‌در. بخاراده اوللری آز برمقدارده پاخته (ماهوت) یتشدیربله در ایدی. بو صوکغی اوتوز بیللر اچنده ماهوت بخارادن روسیه‌گه پك کوب مقدارده آلندیغندن پك چوق مقدارده یتشدیرلمکده وبخارانك یات مملکتلرگه چغاره طورغان طاوارلرینك باشلیجه‌سندن صانالمقده‌در. ماهودن صوکره بخارادن یات مملکتلرگه چقاریلان نرسه‌لر: یمش ، بیقاصاب ، قانا اوص ، چاپان کبی شیلردر. بخارا یوللرنده طاوارلرنی دوه‌گه یوکلاتوب کاروان ایله یوروته‌لر. کاروانلرطوقتاب استراحت ایتمك اوچون بخارا شهرلرنده وعمومیتله اورته آزیاده مخصوص یاصالمش کاروان سرایلر بولادر. کاروان سرایلرنك اچنده کشیلر اوچون بولمه‌لر وحیوانلر اوچون آزبارلر همده صووق وقتلرده یلنه‌جق یرلری ، چای وآش اوچون قوخنه‌لرنده قاینار صولری همده صوسز چوللرده یاغمور صولرینی طوتروب قویار اوچون طاشدن یاصالمش غایت ضور حوضلری بولونه‌در. حقیقة استراحت محلی وغایت فائده‌لی اولان بو کاروان سرایلرها کمار طرفندن یا که خیرات اهللری طرفندن بنا ایدلمشدر.

بخارا خانلغی‌نك پایتختی ، مسلمانلرقاشنده شریف بریرصانالمقده اولان « بخارا » شهریدر. بو شهر کرچه اوزینك اولکی اهمیتنی غائب ایتمش ایسه‌ده مسلمانلر اوچون بوندہ کینه بر چوق زیارت وتماشا ایدیله‌جك یرلر واردر. بخارا بلده‌سینك اك اعلا بنالری مدرسه‌لر وهر تورلی مناره وقبه‌لر ایله یاصالمش مسجدلریدر. بونلرنك بر چوغیسی بنالرنده‌گی نقش وزینتلری ، کمر وقبه‌لری ، مختلف توسده‌گی طاشلردن یاصاله‌رق ئالہ نیچه تورلی توسده نوروضیا

ییروب طورولری ، دیوارلرینه یازلمش یازولری ایله اسکیدن بیرلی مشهوردر . لکن بو کونکی کونده بونلرنك بارسیده اولکی معموریتی‌نك یادكار وكولگه‌لری حکمنده‌گنه در .

حاضرکی بخارا شهرینه خارجدن باقلدقده باغچه‌لره غرق اولنمش کبی کورینسه ده اچنده نباتات پك آزدر . بخارانك بازارنده آزیا ملتلرینك هر بردن کشی بولونمقده در . بخارانك کیبتلری کیبتدن بیگره‌ك واق طاوارجیلرنك اشقابلرینه بکزمکده اولوب طاوارلری آچیق هواغه طارادیلوب قویلمشدر . اوراملری کاکری بوکری ، قاراڭغو هم شول درجه ده طاردرکه آتقه آتلانوب بر ره‌تدن ایکی کشیدن آرتق باررغه مشکلدر .

صوڭ .

مدنیت حاضره‌نك روحی ، محافظهٔ ملیتك اساسی اولان « مکتب » « لسان » « ادبیات » و « مطبوعات » دن تماميله محروم اولدیغی جهتله بخارای شریف شوحالنده دوام ایدرسه اسمی یالڭز تاریخ صحیفه‌لرنده قاله‌رق روحینه بریس شریف اوقونه جقدر .

مترجم

اورنبورغده محمد فاتح کریموفده صاتلمقده در:

[اوز اثرلرندن]

یاوروپا سیاحتنامه سی	۷۰ تین
شاکرد ایله استودینت (ایکنجی طبع) . .	۱۰ "
مختصر جغرافیا (ایکنجی طبع) . .	۱۰ "
قائن آنا	۱۰ "
خاتونلر وظایفی	۱۰ "
صالح بابابینك اویله نوی . . .	۵ "
عرب طویی (روسچه دن ترجمه) .	۱۰ "
ترك خانملری (فرانسزجه دن ترجمه) .	۸ "
معلملره رهنما (برنچی جزء) . . .	۸ "
« « (ایکنجی جزء) . .	۱۲ "
جهانکیر مخدوم برنچی جزء . .	۵ "
تربیه لی موژیق	۵ "
قریه ده سیاحت (یاکی باصلدی) . .	۴۰ "
مرحوم غلمان آخوندك ترجمهء حالی .	۳۰ "

نشریات کریمی. (روسچه دن ترجمه. احوال امه دائر)

آیروجه هر جزئی . . .	۱۲ کاپك
برسنه ده نشر اولنه جق ۱۲ جزئی ۱ روبله	۲۰ "

تیزدن باصیله جق:

مصرنك چابوی. اوچ آیلق سیاحت.

نشر ایندیکی اثرلردن صاتلمقده در:

اسماء. (کوزل، ملی بر حکایه) . . . ۲۰ تین
تقی عجب (اصول جدیدك وقدیمه حقنده ادبی بر اثر) ۱۲ ״
بیلکچ قز (خیالی حکایه) . . . . . ۱۲ ״
اورنبورغ اچنده سیاحت . . . . . ۷ ״
طوتام یاکه یاش عمرم . . . . . ۱۵ ״
بختلی قز . . . . ۱۴ ״
طولچو قچیلر کتابی . . . . . ۱۲ ״
بختسز قز . . . . ۱۵ ״
اوقوغز تقی عجبدن دخی عجب . . . ۱۲ ״
آفیسیانت . . . . ۱۵ ״
خیر دعاء . . . . ۱۰ ״
ساتورا صحرالری . . . . . .

نشریات کریمی دن باصلدی:

یاپونلر. قوره لیلر. قطایلیلر. فرانسوزلر. نمسه لر. انکلیزلر.
ایتالیانلر. خیوه لیلر و بخارالیلر.
هر جزئی ۱۲ کاپكدن.

بو کتابلر قزانده علی اصغر افندی کمال الدینوفده، ابراهیم افندی ادریسفده قزان هم اوفاده،
پتر پاولو وسقده نیاز محمد افندی سلیمانوفده. وباشقه یرلرده گی کتابچیلرده صاتلمقده در.

نشریات کریمی نك ۹ نجی جزئی «افغانلیلر» در.